

Срђан Шљукић
Филозофски факултет
Нови Сад

ЈЕДАН НОВИ ВОДИЧ КРОЗ СОЦИОЛОГИЈУ
(Миле Ненадић, *Социолошки итинерер*, Просвета,
Београд 1999.)

Упркос увреженом мишљењу, није лако написати добар универзитетски уџбеник социологије. Није довољно само преписати раније објављене уџбенике (којих има приличан број) или пак просто сакупити различита мишљења познатих социолога о појединим социолошким проблемима. Уџбеник социологије треба да буде занимљив, да подстакне своје читаоце на даље ишчитавање социолошке литературе. Ваља да буде у довољној мери разумљив, како не би обесхрабрио оне који се са социологијом први пут сусрећу, али не и сувише лак, како не би створио погрешну представу о социологији као науци. Добро компонован универзитетски уџбеник социологије захтева да аутор у њега унесе и нешто “своје”, нешто по чему ће га препознати и његове колеге и његови студенти.

Тог нимало једноставног задатка недавно се латио др Миле Ненадић, редовни професор Учитељског факултета у Сомбору, са својом књигом *Социолошки итинерер* (поднаслов: *Увод у социологију*) коју је објавила београдска “Просвета”. Већ у уводној речи он истиче да је основни недостатак свих уџбеника, а не само уџбеника социологије стварање привида затворености и довршености знања. С научним чињеницама се не

може поступати на начин на који верници поступају с религиозним догмама. Савремени уџбеници треба да покажу да је наука непрекидно и неуморно трагање за истином.

Књига је подељена у осам поглавља: *Појам и настанак социологије, Социјална мисао предмодерних друштава, Социологија и друге друштвене науке, Појам и структура друштва, Појам и елементи друштвене структуре, Друштвене неједнакости – стратификација и мобилност, Проблеми социолошког метода, Социолошке теорије*.

Социологију можемо посматрати као научну дисциплину, најопштију науку о људском друштву, али и као делатност, модерну професију. Социологија као професија није се развила, попут других професија, из неке традиционалне вештине, него из универзалистичког типа образовања. Од чисто теоријске науке, она почиње да развија своју применљивост. Социологију као науку пак карактерише теоријски плурализам. Она нужно има критички став, то јест “социолошки је геније негативан” (Бергер). Можемо је одредити као фундаменталну и теоријску науку о људском друштву као целини, његовој структури, историјским облицима кретања и променама. Социологија нема свој почетак, већ једино мо-

жемо пратити њен настанак. А настанак социологије нераскидиво је везан за развој модерних друштава, која остају главни предмет њеног интересовања. Социолошке теорије су заправо теорије о модерном друштву, те с кризом модерности у кризу запада и социологија (посебно као професија). Као наука, социологија има задатак да разоткрива стварност, а то је немогуће без теорије. Значај теорије за социологију Ненадић нам дочарава преко социолошких појмова, узимајући за примере појам детињства (Аријес, Кон, Сатон-Смит и Де Мос), појмове манифестне и латентне функције (Мертон) и појмове девијантног и нормалног (Диркем). Да су теоријски приступи значајни и за сам социолошки метод, он илуструје Веберовим методом идеалних типова и Дарендорфовим *homo sociologicus*-ом. Социолог не може друштво објаснити уколико не пође од неке социолошке теорије, јер чињенице саме за себе не говоре ништа. Стога је атеоријска социологија само “формална социологија”, “социологија без друштва”.

Идеје о људском друштву први пут су се појавиле (што се догодило у античкој Грчкој) у виду социјалне и моралне филозофије, и тако је остало све до развоја модерних друштава. С појавом социологије као науке социјална и морална филозофија развијају се даље самостално. Пре излагања самих идеја *предмодерних мислилаца*, аутор велику пажњу посвећује друштвено-културним миљеима у којем су те идеје настале. Неуобичајено велики простор он даје средњовековном друштву и култури, наводећи као разлог постојање веома раширене предрасуде о њима као о “мрачном” добу. Веза између Средњег века и нове епохе веома је чврста. Дуги Средињи век последица је комбинације особина које су нагињале модернизацији и оних који су јој пружали

жалу отпор. Средњовековно друштво и култура не могу се проучавати критеријумима и категоријама модерног, већ их морамо “проучавати иманентно” (Гуревич), избегавајући наметање наших савремених оцена. Док су класични модернисти (нпр. Маркс) настанак и развој модерног друштва везивали пре свега за промене у економији и политици, нарочито за процесе индустријализације и урбанизације, Ненадић је више склон да се приклони савременијим схватањима (нпр. Парсонс) која настанак модерних друштава премештају у седамнаести век, везујући га за последице Реформације и промене у систему вредности западно-европских друштава, чиме се у први план стављају културни догађаји.

Друштво је сувише сложено да би било предмет само једне науке. Стога се у своме деловању социологија нужно ослања на *друге друштвене науке*, посебно на економију, психологију, антропологију, историју, политикологију и демографију. На развој постојећих социолошких теорија утичу и *посебне* (примењене) *социологије*. Треба истаћи да аутор сматра да оне немају властити теоријски оквир, већ користе онај до кога је дошла општа социологија. Изузетно комплексан однос између социологије и филозофије аутор илуструје односом социологије и филозофије науке. Као модерна теорија друштва, социологија је одувек више следила искуства и методе природних наука него филозофије. Социолошки позитивизам борбено је наступао против метафизичког мишљења као еминентно филозофског. Ипак, добро је што се социологија није у потпуности ослободила утицаја филозофије, јер наука која је слободна од сваке метафизике на путу је да и сама постане догматичан метафизички систем (Фејерабенд). Овим се не одбацује

емпиризам као емпиризам, него захтева теоријски плурализам уместо монизма.

Социологија је “открила” друштво на исти начин на који је биологија “открила” живот. Обе ове науке су пружиле теоријско знање о ономе што је постојало давно пре њиховог настанка. Међутим, сам термин “друштво” није познат литерарним изворима пре четрнаестог века. Људи који су живели у примитивним заједницама нису били чланови друштва у оном смислу у коме је данашњи човек члан глобалног друштва. О *друштву као социолошкој категорији* има смисла говорити тек онда када се све друштвене групе одређују њиховим укључивањем у глобално друштво. Модерно индустријско друштво представља коначни тријумф глобалних друштава, која и јесу главни предмет социологије. За разлику од предмодерних друштава, модерна друштва поседују јединствен централни вредносни систем око којег се окупљају сви чланови друштва, а не само неки (Шилз). Суштину друштва треба тражити у појмовима односа и интеракције. Друштво у социолошком смислу чине све врсте човекових смисаоних деловања, све што та деловања повезује, али и последице тих деловања, као што су институције и организације. Појединац и друштво нераздвојиви су: друштво се састоји од појединаца, а појединац постоји једино унутар друштва. Социолошка открића једнако су оригинална као и открића других наука. Социологија указује не само да свет није оно што се чини да јесте, већ и да може да буде другачији него што је сада (Бергер и Келнер). Савремена социологија је свесно релативистичка наука – она је крунски сведок “субјективизације” културе.

Једну четвртину уџбеника Ненадић посвећује појму и елементима друштвене структуре. *Друштвена структура*

јесте мрежа односа између и унутар друштвених група, институција и организација и других елемената друштва, који су културним обрасцима (вредностима) и нормативним поретком уређени и повезани у стабилну целину (систем). Структура није исто што и систем, организација или састав. Аутор затим тумачи појмове друштвеног делања, социјалне акције, рада, вредности, интереса, норми, породице, омладине, културе и цивилизације. Нарочиту пажњу поклања организацијама модерног друштва и социјалном времену као феноменима друштвене структуре. Све већи значај друштвених организација као “друштвених јединица оријентисаних на постизање специфичног циља” (Ециони) један је од разлога постојања великог броја теоријских схватања организација у социологији. Селзник, који је организације истраживао из функционалистичког угла, пошао је од претпоставке да је организација мање-више затворен систем чија је примарна потреба – потреба за преживљавањем. Опстанак организације условљен је њеним успешним задовољавањем пет императива: прилагођавање средини, стабилни и успешни комуникацијски канали, стабилни формални и неформални односи, континуитет политике и хомогеност појавности. Интеракционистички приступ друштвеним организацијама илустрован је Гофмановим схватањем “тоталних установа”. Овај социолог истраживао је “тоталне установе” (болнице, школе, касарне, затвори) из угла њихових штићеника. Централни појам Фукоове анализе организација јесу “дисциплинске институције”. Дисциплиновање се врши преко овладавања простором и временом, комбиновањем снага и применом посебног модела власти који Фуко назива “паноптикон”. Социјално време, као универзална категорија културе, има посебно

место у мрежи друштвених односа. Оно је различито не само за различите културе и друштва, него и за различите социјално-културне групе. Писац уџбеника покушава да разјасни читав низ термина које користи у анализи социјалног времена: расположиво време, доколица, слободно време, емпијско слободно време, радно време. Социјално време диференцира први пут тек у античко доба, а поделу на радно и слободно време доносе модерна друштва. Главни проблем постиндустријског друштва постаје доколица.

Наредно поглавље бави се проблемом *друштвених неједнакости*. Оне опредељују живот појединаца у друштву, утичу на развој и потврђивање личности, ограничавају интересе, културно богате или депривирају. Друштвена стратификација је посебан облик хијерархије друштвених група, а хијерархија је једна од универзалних социјалних категорија. Нека врста друштвене неједнакости постојала и постоји у свим људским друштвима. Све до модерних социјалних теорија (изузимајући софисте) веровало се да су друштвене неједнакости биолошки утемељене. Ослањајући се на веберовско схватање класа и друштвених слојева, аутор наводи да су основне димензије друштвене неједнакости моћ, углед и богатство. Историјски облици друштвене стратификације су касте, сталежи, класе и слојеви. Најважнији аспекти друштвене диференцијације постиндустријског друштва јесу економска диференцијација, статуси по занимању, персонализација друштвене неједнакости, субкултура и школовање. С развојем друштва све већи значај поприма друштвена покретљивост. Разматрајући питање сиромаштва, Ненадић Хараламбосовом разликовању апсолутног сиромаштва, релативне и субјективне беде (*Увод у социологију*) додаје још и сиромаштво

као интернализовани образац понашања и социјалну искљученост. Након опширнијег осврта на професије као скупине модерног друштва, он настоји да установи појмовну разлику између интелектуалаца и интелигенције. Док интелигенција представља издвојен друштвени слој стручњака који живе од идеја, интелектуалци живе за идеје, не припадају неком друштвеном слоју и представљају "савест човечанства".

Последње две главе посвећене су (очи то по угледу на Хараламбоса) социолошком методу и социолошким теоријама. Истичући да у научну истину не спада само резултат, него и пут, начин, *метод* којим се до ње долази, писац уџбеника излаже неке посебне проблеме социолошког метода, као што су циљеви научног истраживања, поступак научног сазнања, дефиниције и индикатори и истраживачке технике. Нарочиту пажњу он поклања односу позитивизма и социологије, из којег се јасно види да социологију одликује методолошки плурализам.

Социолошке теорије аутор дели на емпијски непотврђене (механицистичке, географске, биологистичке, психологизам) и савремене (марксизам, функционализам, интеракционизам и структурализам). Свако социолошко гледиште препознатљиво је по својим полазним категоријама, то јест основним јединицама социолошке анализе. Тако марксизам пре познајемо по друштвеном деловању (рад, пракса) и друштвеним односима, функционализам по друштвеном систему, интеракционизам по друштвеном делању које је увек посредовано значењем, структурализам по структури као "скривеном реду људског понашања". За неку од теорија људи се не опредељују из рационалних разлога, већ више зато што је дата теорија у складу с њиховим

расположењем и најдубљим осећањима (Гулднер).

Вредни помена су свакако и додаци уџбенику, који сваки на свој начин могу да помогну читаоцу: списак литературе, регистар имена и регистар појмова. Не треба заборавити ни чињеницу да Пенадић, показујући велику ерудицију, сваку тему коју обрађује прати додатком штампаним ситнијим словима у коме износи веома занимљиве илустрације и карактеристична гледишта. Ослањајући се у значајној мери на савремене социологе, он не заборавља ни класичне ауторе. Тешко је отети се утиску да његовом књигом ипак доминира појмовни пар предмодерно – модерно, односно, утицај

Парсонса. Од свих примедби које би му се, евентуално, могле упутити најозбиљнија је свакако изостанак опширнијег и озбиљнијег разматрања проблема друштвених промена.

Најлошије стране овог уџбеника су, на парадоксалан начин, његове најбоље стране: прилично је тежак за савлађивање (донекле су прецењени они који ће из њега учити), али зато не дозвољава “бубање”, него потиче и тражи размишљање; мноштво нових имена кадро је да створи збрку, али и да упуте на нову и ширу литературу. Због ових својих особина, уџбеник може да буде врло интересантан и за оне који нису на самом почетку бављења социологијом.